

Slovenské národné povstanie

Vypracovala: Mgr. Barbora Kopuncová

Udalosti rokov 1938-39 na Slovensku i v Európe (mníchovský diktát, vyhlásenie slovenskej autonómie, protidemokratické tendencie vládnucej HSL'S v autonómnom Slovensku, rozpad druhej ČSR a nacistická expanzia), nemali u obyvateľov Slovenska všeobecnú podporu. Odpor voči existujúcemu režimu sa prejavil vznikom množstva rôznych odbojových skupín.

Postupne sa vykryštalizovali dva smery domáceho odboja, vyhranené podľa ideologického hľadiska. Prvým bol **občiansky odboj**: združoval prívržencov zakázaných čs. strán a spolkov. Skupiny občianskeho odboja sa orientovali na obnovu ČSR s nejakou formou autonómie pre Slovensko. Spolupracovali s podobnými skupinami v Protektoráte a mali spojenie s Parížom a Londýnom. Spolupracovníkov mali aj medzi funkcionármi štátnej správy a armády. Ich nedostatkom bola hlavne nejednotnosť a roztrieštenosť do mnohých skupín. Medzi najvýznamnejšie skupiny občianskeho odboja patrila Justícia, Obrana národa, Demec, Flóra a skupiny okolo V. Šrobára, J. Ursínyho a J. Lettricha.

J. Ursíny

V. Šrobár

J. Lettrich

Druhý smer domáceho odboja predstavovali **slovenskí komunisti**. Ich organizácia sa začala vytvárať po uznaní Slovenskej republiky Moskvou a v závislosti od direktív z Moskvy sa vyvíjal aj ich vzťah k Slovenskej republike. Preto sa do napadnutia ZSSR Nemeckom v júni 1941 orientovali na vytvorenie Sovietskeho Slovenska (čiže pričlenenie Slovenska k ZSSR). Po napadnutí ZSSR a nadviazaní spolupráce medzi ZSSR a čs. exilovou vládou v Londýne sa priklonili k myšlienke obnovenia ČSR vo federalizovanej, ľavicovo zreformovanej a na ZSSR orientovanej podobe. Do r. 1943 sa na čele slovenských komunistov vystriedali štyri vedenia, ktoré boli postupne odhalené a pozatýkané, rovnako ako aj stovky komunistických aktivistov. Medzi významných predstaviteľov komunistického odboja patrili J. Ďuriš, J. Osoha, J. Lietavec, L. Novomeský, G. Husák., K. Šmidke.

Karol Šmidke a Gustáv Husák

Od roku 1942 na Slovensku pôsobili aj prvé partizánske skupiny, ktoré sa v roku 1944 stali skutočnou politickou silou. Zo štábu partizánskeho hnutia v Kyjeve k nim prichádzali skúsení velitelia, pracovníci spravodajstva, vycvičení sovietski občania. Partizáni konali predovšetkým sabotážnu činnosť (prerušovanie dopravy, hospodárske sabotáže atď.).

Myšlienky protinacistického odboja sprvu nenachádzali v slovenskej armáde významnú podporu, čo súviselo najmä s dobrým zabezpečením armádnych dôstojníkov, možnosťou rýchlej kariéry po nútenom odchode českých vojakov, pocitom ohrozenia zo strany

Maďarska a nárastom významu armády v spoločnosti. Až postupom času sa vytvorili viaceré vojenské odbojové skupiny, z ktorých najvýznamnejšie boli skupina dôstojníkov okolo J. Goliana a Victoire, ktorá pôsobila na Veliteľstve pozemného vojska v Banskej Bystrici a jej členovia sa zapojili do vojenských príprav SNP.

Ján Golian

Vývoj medzinárodných udalostí v roku 1943 (bitka pri Stalingrade, či vylodenie Spojencov v Taliansku) spôsobil, že koncom slovenská vláda stratila väčšinovú podporu obyvateľstva. Koncom roku 1943 uzavreli predstavitelia komunistického a občianskeho odboja dohodu o spoločnom postupe proti ľudáckemu režimu. Touto tzv. **Vianočnou dohodou** bola vytvorená **Slovenská národná rada** (SNR), ako najvyšší orgán odboja. Občiansky blok v nej zastupovali: Jozef Lettrich, Ján Ursíny a Matej Josko. Komunistickými členmi boli: Gustáv Husák, Laco Novomeský a Karol Šmidke. Podľa Vianočnej dohody bola hlavným cieľom SNR príprava ozbrojeného povstania. Dohoda zároveň rátala s obnovením ČSR na princípe rovný s rovným. Povojnová ČSR sa mala orientovať na ostatné slovanské národy, hlavne na ZSSR. Londýnska exilová vláda sa s Vianočnou dohodou oboznámila v marci 1944 a s jej textom v zásade súhlasila. Pri SNR vzniklo Vojenské ústredie pre prípravu povstania na čele s pplk. Jánom Golianom, náčelníkom štábu pozemného vojska v Banskej Bystrici.

Teheránska konferencia

Čs. exilová vláda v Londýne už od počiatku svojej činnosti plánovala ozbrojené povstanie na bývalom československom území v záverečnej fáze vojny. V rokoch 1942-43 prebiehali rokovania so západnými spojencami, predovšetkým ohľadom dodávky vojenského materiálu. Západní spojenci, predovšetkým Veľká Británia, však neprejavili ochotu angažovať sa materiálne či vojensky v stredoeurópskom priestore. **Strategické víťazstvá ZSSR a vývoj na sovietsko-nemeckom fronte v roku 1943 rovnako ako aj výsledky Teheránskej konferencie** (november-december 1943), kde Roosevelt a Churchill ustúpili Stalinovmu tlaku a vzdali sa myšlienky na vylodenie Spojencov na Balkáne) spôsobili, že Západ postupne prepúšťal stredoeurópsky priestor silnejúcej sovietskej mocenskej sfére vplyvu. Preto čs. exilová vláda 12. decembra 1943 podpísala so ZSSR **Zmluvu o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci medzi ČSR a ZSSR**.

Nemeckí vojaci bojujú o Stalingrad

Vojenské ústredie SNR vypracovalo dva plány povstania. Podľa prvého plánu mali dve divízie slovenskej armády na východnom Slovensku otvoriť karpatské priesmyky a umožniť tak postup Sovietskej armády na západ na územie SR, zatiaľ čo armáda na strednom Slovensku mala zadržať nemecké jednotky, ktoré by mali prejsť na východ a zasiahnuť. Druhý plán počítal s možnosťou, že sa nepodarí otvoriť karpatské priesmyky, alebo že Nemci začnú obsadzovať Slovensko ešte pred vypuknutím povstania. Vtedy mala SNR prevziať moc na čo najväčšom území a armáda toto územie brániť až do príchodu sovietskej armády. Oba plány predpokladali blízku koordináciu s armádou ZSSR. Aby sa zabezpečila spolupráca so sovietskym velením, 2. augusta 1944 vyslalo Vojenské ústredie do ZSSR npor. Jána Koreckého s Golianovým plánom. O dva dni neskôr odletel do ZSSR Karol Šmidke s takmer identickým plánom ministra obrany gen. Ferdinand Čatloša a návrhom vedenia KSS na pripojenie Slovenska k ZSSR. Sovietske velenie sa k plánu povstania stavalo veľmi zdržanlivo a delegácia SNR sa nakoniec vrátila domov bez ich odpovede.

To sa však už situácia na Slovensku začala vyvíjať nežiadúcim smerom. Príčinou boli partizánske skupiny, ktorých velitelia chceli napodobniť spôsoby boja proti Nemecku v ZSSR a Juhoslávii a vytvárať tak územia ovládané partizánmi. Nečakali na dohodu SNR a sovietskeho velenia o spoločnom postupe a dali sa na samostatné akcie, ktoré vyvrcholili 27. augusta zadržaním nemeckej vojenskej misie na stanici v Martine a zastrelením jej členov na druhý deň na dvore miestnej kasárne. V ten istý deň nemecký veľvyslanec Ludin a nemecký generál Hubicki navštívili

prezidenta Tisa a oznámili mu, že na Slovensko budú premiestnené nemecké jednotky a dôjde k odzbrojeniu nespoľahlivých slovenských oddielov.

Ráno 29. 8. 1944 začala nemecká armáda obsadzovať Slovensko. Večer Vojenské ústredie v Banskej Bystrici odpovedalo vydaním povelu posádkam „Začnite s vyst'ahovaním“, čo bolo dohovorené heslo na začiatok povstania. 30. augusta rozhlas vysielal "Proklamáciu Slovenského revolučného velenia", ktorá vyzývala slovenských vojakov, aby sa postavili nemeckým jednotkám na odpor.

Rýchly postup nemeckej armády však eliminoval potencionálne najlepšie povstalecké jednotky a mimo povstaleckého diania tak zostalo takmer celé západné a východné Slovensko. Povstalecké územie teda zaberalo približne 20 000 km² stredného Slovenska, ktoré sa s postupom nemeckej armády zmenšovalo. Povstalecké vojsko malo takmer 60 000 vojakov, veľká časť z nich ale nemala vhodnú výstroj a výzbroj.

Česko-slovenský ľahký tank

Na oslobodenom území prebrala zákonodarnú a štátnu moc SNR, ktorá prijímala nariadenia s platnosťou zákona a jej poverenictva riadili všetky oblasti života. SNR sa Deklaráciou z 1. septembra 1944 prihlásila k obnove ČSR ako demokratického štátu s národnostným usporiadaním na princípe rovný s rovným, odsúdila fašistickú diktatúru a pripojila sa k Spojencom. Keďže sa nepodarilo skoordinať postup sovietskych vojsk so slovenskými povstalcami (tzv. Prvá československá armáda na Slovensku, pod velením J. Goliana a neskôr generála Rudolfa Viesta), povstanie bolo odsúdené na neúspech.

Z hľadiska vojenských operácií rozdeľujeme povstanie do troch fáz. **V prvej (29. augusta - 9. septembra 1944)** utrpela povstalecká armáda značné straty na životoch, vojenskom materiáli i území. Prišla o Spiš a Liptov a na Hornej Nitre prebiehali ťažké boje. **Druhá fáza (10. septembra - 18. októbra 1944)** priniesla vďaka reorganizácii povstaleckej armády spomalenie nemeckého postupu, no napriek čiastkovým víťazstvám pri Telgárte, výšine Ostrô či v oblasti

Dolnej a Hornej Štubne došlo k strate Hornej Nitry a Turca. **V tretej fáze (18. októbra - 27. októbra 1944)** generálna nemecká ofenzíva podnikla rozhodujúci útok proti slabo zabezpečeným južným úsekom povstaleckej obrany. Zo všetkých strán obkľúčené povstalecké územie dokázalo nemeckému tlaku vzdorovať ešte desať dní. 27. októbra 1944 vydal generál Rudolf Viest rozkaz pre ústup z Banskej Bystrice na Donovaly, rozpustil povstaleckú armádu a súhlasil s jej prechodom na partizánsky spôsob boja.

Tanky, ktoré sú súčasťou duklianskeho pamätníka

Po ťažkých bojoch v Karpatsko - Dukelskej oblasti na prelome septembra a októbra 1944 vstúpila na naše územie sovietska armáda, ktorá síce nedokázala pomôcť ťažko zápasiacim povstalcom, no nezadržateľne postupovala na západ, kde sa k jej činnosti pridávali aj slovenské partizánske oddiely.

Vápenka v Nemeckej, miesto hromadných popráv

Medzitým však obyvateľov Slovenska postihol nacistický teror. Mnoho povstalcov bolo odvečených do zajatia a popravených. Tak skončili i hlavní velitelia povstaleckej armády, generáli J. Golian a R. Viest. Boli vyvráždované rodiny občanov, ktorí sa angažovali v odboji, ba boli vyhladené celé obce. Masové hroby odkryté po vojne odhalili vyše 5000 obetí týchto represíí. Pri niektorých nacistických zločinoch (vraždenie v Kremničke a v Nemeckej) pomáhali i príslušníci Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy. Nacisti odviekli desiatky tisíc slovenských občanov do

zajateckých a koncentračných táborov. Obnovili sa aj deportácie židovského obyvateľstva, ktoré pokračovali takmer až do konca vojny.

Slovenský prezident, dr. Jozef Tiso poslal po potlačení povstania do Nemecka Hitlerovi ďakovný telegram a v Banskej Bystrici osobne vyznamenával nemeckých vojakov. Zároveň vymenil post ministra obrany (Štefan Haššík). Jednotky HG začali plniť funkciu četníkov a polície a namiesto povstaním skompromitovanej armády vznikla domobrana.

Oslobodenie Bratislavy 4. apríla 1945

Postup Červenej armády bol nezadržateľný. Na prelome rokov 1944 a 1945 sa rozpútali tvrdé boje na juhovýchodnom Slovensku po ktorých boli 19. januára 1945 oslobodené Košice. V marci prerazili sovietske jednotky pri Leviciach nemeckú obranu a úspešne postúpili pozdĺž Dunaja, **Bratislava bola sovietskymi vojskami oslobodená 4. apríla 1945.** Na severe prebiehali medzi česko-slovenskými a sovietskym jednotkami na jednej strane a nemeckými na strane druhej celé dva mesiace boje v oblasti Liptovského Mikuláša. Mesto bolo oslobodené 4. apríla 1945. V tom čase ušli aj hlavní predstavitelia ľudáckeho režimu, ktorí sa snažili zachrániť na západe. Prezident Tiso sa skrýval v Rakúsku v kláštore v Kremsmunsteri, kde ho objavila americká vojenská polícia. Vojská, ktoré oslobodili Bratislavu sa vydali na Moravu smerom na Brno, postupovali ďalej a oslobodili veľkú časť Čiech okrem Prahy a okolia. Zo západu zároveň postupovala americká armáda, ktorá sa v apríli 1945 dostala k Ašu a oslobodila ho. V Prahe vypuklo 5. mája povstanie. Prebiehali tu ťažké boje na barikádach. Na pomoc Prahe sa v dňoch 6. - 9. mája uskutočnila Pražská operácia s cieľom obchvatným manévrom oslobodiť Prahu a obkľúčiť nemecké vojsko. Situácia sa vyvíjala veľmi nepriaznivo, no Prahu zachránil príchod sovietskej tankovej armády. **9. mája 1945 Nemci v Prahe kapitulovali a skončila sa tak druhá svetová vojna.**

Na SNP dodnes existujú rôzne názory. Jeho história bola zneužívaná a účelovo prekrúcaná počas komunistickej nadvlády, keď sa úplne bagatelizoval podiel občianskeho odboja na

protinacistických bojoch, neúmerne sa vyzdvihovali zásluhy komunistických odbojárrov a a zamlčovala sa pravda o postojoch a konaní predstaviteľov ZSSR. Veľmi kritický postoj k SNP zaujali predovšetkým predstavitelia povojnovej emigrácie, ktorí v SNP videli česko-židovsko-boľševickú konšpiráciu a povstanie odsúdili ako príčinu likvidácie slovenskej štátnosti, zavedenia komunistickej diktatúry a zbytočných strát na životoch.

Význam SNP spočíva predovšetkým v tom, že obyvatelia vojnového Slovenského štátu sa svojím vystúpením proti existujúcemu režimu postavili na stranu protihitlerovskej koalície a po skončení vojny tak mohli byť počítaní medzi jej víťazov.

Otázky:

1. Ako bol rozdelený domáci odboj na Slovensku?
2. Ako sa vyvíjali predstavy vedenia KSS o postavení Slovenska po skončení vojny?
3. Aký bol názov ústredného orgánu odboja, dohodnutého na Vianoce 1943?
4. Popíš podstatu oboch plánov povstania.
5. Prečo sa zrealizoval druhý, nevýhodnejší plán povstania?
6. Aký bol postoj sovietskeho velenia k plánom povstania?
7. Aká bola reakcia nemeckej okupačnej moci po povstaní?

Zoznam použitej literatúry:

Kol.aut.: Dejiny Slovenska, Academic Electronic Press, Bratislava, 2000

Rychlík, Jan: Česi a Slováci v 20. Století 1918-1945, Academic Electronic Press, Bratislava, 1997

Stanislav, J.: Mocnosti protifašistickej koalície a ozbrojený zápas v SNP, In: Humanistické tradície v literárnom odkaze Slovenského národného povstania, Banská Bystrica 2004

www.valka.cz

www.muzeumsnp.sk

Zdroje obrázkov:

<http://www.raksa.ocu.sk/index.php?ids=5>

http://nadacialettricha.sk/Nadacia_JL_2.htm

<http://aktualne.centrum.sk/domov/politika/clanek.phtml?id=1171857>

http://eo.wikipedia.org/wiki/J%C3%A1n_Golian

<http://www.boerner.net/jboerner/?p=15520>

<http://incredibleimages4u.blogspot.com/2010/05/ww2-in-brief-1942.html>

<http://www.muzeumsnp.sk/index.php?a0=expozicie&a1=skanzen>

<http://www.kamoslovensku.cz/pamatn%C3%ADk-dukla>

<http://muzeumsnp.sk/index.php?a0=expozicie&a1=nemecka>

<http://www.imhd.zoznam.sk/ba/index.php?w=2b2f3a2132222fef252932252c2127ef1f&id=21677&idt=p&gi=0&gn=20&gs=n&gsd=&gha=Eugen%2BL>